

אוקטובר-דצמבר 2007 ■ מס' 83 שנה 16

זוודא'קה וא'יסוף ת'ימאט'י

נושאון - ביטאון איל"ת - אגודה ישראלית לבולאות תימאטית

בעריכת יורם לוביאניקר ואריק שורץ

עורך גרפי: הדי אור

דוא"ל: noson.ed@gmail.com

ת.ד. 62029, תל אביב - יפו 61620

Nos'on ISSN 0792-6448

תוכן העניינים:

	דבר העורך	עמ' 2
יוסי חרש	אבני החושן של הכהן הגדול	עמ' 3
איציק אביטל	פולחן ותפילה בעם היהודי	עמ' 7
יצחק הוכמן	דוד נגד גולית	עמ' 15
רון ברגר	סיפורי מעטפות	עמ' 19
יורם כהן	הטור של דובוש	עמ' 25
	הכה את המומחה	עמ' 28
אסף אברהם	הגדרה קולעת בול	עמ' 30
	חידה בולאית	עמ' 32

ועד האגודה והפעילים:

יו"ר - ד"ר יהושע מגר (מעלה גיא אוני 228, ראש פינה 12000, 052-8802725)
סגן יו"ר - ד"ר איליה פרנקל (ת.ד. 7186, אשקלון 78170, 07-6762169)
מזכיר - זהר נוי (ת.ד. 62029, תל אביב 61620, 052-2641769)
גזבר - שלמה וורגן (רח' ברנשטיין 31/22, ראשון לציון 75503, 054-6855951)
חבר ועד - הנס ברוך (רח' וולפסון 29, ראשון לציון 75203, 052-4358004)
חבר ועד - מנחם לדור (ת.ד. 340, הר אדר 90836, 054-4825007)
ועדת ביקורת: חגי זהר, יוחנן מי-רז, דוד משה.
עורכי נושאון - יורם לוביאניקר (054-5402723), אריק שורץ (052-2442502)

שירותים לחברים: נושאון - ארבע פעמים בשנה, נושאונט - ארבע פעמים בשנה, מכירות פומביות, שירותי ספריה תימאטית, מפגשים, סמינרים והרצאות, צוות מומחים, "שבל" (ביטאון התאחדות בולאי ישראל).

דמי חבר (2007): מבוגר - 100 ₪, נוער - 50 ₪.

תאריך אחרון למשלוח חומר לחוברת הבאה: 1.12.07

דבר העורך

שלום לכם,

גליון זה של נושאון, היוצא לאור במהלך החגים, מוקדש ליודאיקה. בניגוד לדעה רווחת, אנו סבורים שיודאיקה אינה עוסקת רק בזיהוי אישים השייכים לעם היהודי, אלא ביהדות במובנה הרחב. מבחינתנו, יודאיקה היא חקר תרבותו, מנהגיו הדתיים ומורשתו של עם ישראל. הגדרה זו היא הבסיס לאיסוף בולאי **תימאטי** בנושא יודאיקה.

המאמר של **איציק אביטל**, על הפולחן והתפילה בעם היהודי לאורך ההיסטוריה, הוא דוגמא מצוינת להמחשת הדברים. איציק בונה את האוסף שלו לתצוגה, אותה אנו מקווים לראות מוצגת בקרוב. עד כה לא ראינו בתערוכות בולים תצוגה ישראלית איכותית מבחינה תימאטית בנושא יודאיקה. מתוך הכרה בחשיבות הנושא, פנינו למאמר זה מקום נרחב בחוברת, מעבר למקובל.

בנוסף, תוכלו למצוא במאמרו של **יוסי חרש** מבט גיאולוגי על אבני החושן של הכהן הגדול, **יצחק הוכמן** מציג את סיפורם של דוד וגולית בראי הבולאות, והטור של דבוש מביא סיפור מרגש על נער יהודי בימי השואה, וכיצד הונצח זכרו על ידי **אילן רמון** ז"ל.

חוברת זו היא האחרונה לשנת 2007. כפי שהבטחנו לכם לפני שנה הוצאנו השנה לאור ארבע חוברות של נושאון, וארבעה גליונות של נושאונט (נושאונט הרביעי והאחרון לשנה זו יצא לאור באמצע נובמבר). עשרים ושבעה מחברים תרמו מפרי עטם, ובכך הושג גיוון בנושאים. לפי חשבוננו רוב חברי האגודה זכו לקרוא מאמר או ידיעה הקשורים ישירות לתחום האיסוף שלהם. אנו מודים לכל הכותבים, ולכל החברים שטרחו להגיב או להעיר.

אנו עומדים עתה לקראת סיומה של עונת החגים. דומה כי אין ביטוי ישראלי יותר מצירוף המילים "אחרי החגים". במסגרת המטלות אותן עלינו לבצע אחרי החגים נכלל גם משלוח דמי החבר באיל"ת לשנת 2008. דמי החבר נותרו ללא שינוי – 100 שקל למבוגר ו-50 שקל לנוער, ויש לשלוח אותם לגזבר האגודה, שלמה וורגן. השנה זו כבר מסורת: לא נרדוף אחריכם. שלמו את דמי החבר מיד, על מנת שאיל"ת תוכל להמשיך ולתת לכם את כל השירותים שהיא יכולה ורוצה לתת. כמקובל באגודות המסודרות בכל העולם – מי שלא ישלם – לא ימשיך לקבל דבר.

תמה שנת התשס"ז, והחלה שנת התשס"ח. השנה נחוגג כולנו את יובל ה-60 למדינת ישראל, ובמסגרת החגיגות תתקיים גם אליפות העולם בבולאות בתל אביב. מיטב האוספים בעולם יגיעו ארצה, ואנו בטוחים שחברי איל"ת יבואו לראות אותם וליהנות מהם.

מיטב האיחולים לשנה טובה,
יורם ואריק.

אבני החושן של הכהן הגדול יוסי חרש

מכל הפסוקים בתנ"ך יש לי עניין מיוחד בנאמר בספר שמות פרק כ"ח בפסוקים ט"ו – י"ז. בפסוקים אלה מתואר מעשה החרש אותו מצווה הקב"ה על משה:

"וַעֲשִׂיתָ חֹשֶׁן מִשְׁפָּט, מַעֲשֵׂה חֹשֶׁב כְּמַעֲשֵׂה אִפֹּד תַעֲשֶׂנוּ, זָהָב תְּכַלֵּת וְאַרְגָּמָן וְתוֹלַעַת שָׁנִי, וְנִשְׁשׁ מִשְׁזָר תַעֲשֶׂה אֹתוֹ. רְבֹועַ יְהִיָּה, כָּפוֹל; זָרֶת אֲרָכּוֹ, וְזָרֶת רָחְבּוֹ. וּמִלֵּאתָ בּוֹ מִלֵּאת אֲבָן, אֲרָבַעַה טוּרִים אֲבָן: טוּר, אֲדָם פִּטְדָה וּבִרְקֵת הַטּוּר הָאֶחָד. וְהַטּוּר הַשֵּׁנִי נֶפֶךְ סַפִּיר, וְיַהֲלֹם. וְהַטּוּר הַשְּׁלִישִׁי לִשֵּׁם שָׁבוּ וְאַחֲלָמָה. וְהַטּוּר הָרְבִיעִי תַרְשִׁישׁ וְנִשְׁשָׁהּ; מִשְׁבָּצִים זָהָב יִהְיוּ, בְּמִלּוֹא תָם. וְהָאֲבָנִים תִּהְיוּן עַל-שְׁמֹת בְּנֵי-יִשְׂרָאֵל, שְׁתֵּים עָשָׂרָה--עַל-שְׁמֹתָם."

ולטובת המתקשים לעקוב אחרי שפת המקרא: החושן היה בד רקום מחוטים יוקרתיים של זהב, תכלת, ארגמן ותולעת שני, וצורתו ריבוע. בתוך החושן היו משולבות, בתוך משבצות זהב, תריסר אבני חן. לצד כל אחת היה רשום שמו של אחד מבני יעקב. האבנים סודרו בארבע שלשות, תוך ייצוג מבחר הצבעים המגוון ביותר של המינרלים שהיו ידועים באותה תקופה.

ברקת לוי	פטדה שמעון	אדם ראובן
יהלום זבולון	ספיר יששכר	נפך יהודה
אחלמה נפתלי	שבו גד	לשם דן
ישפה בנימין	שהם יוסף	תרשיש אשר

העניין שלי בפסוקים אלו אינו נובע רק מהתאמה שבין בעל המלאכה המרכיב את החושן לבין שם משפחתי, אלא גם מתוקף עיסוקי. בהיותי גיאולוג כלכלי אינני יכול שלא לנסות ולפענח את זהותן של האבנים המוזכרות במקרא. בהיותי בולאי אני גם מחפש ל"שחזר" את החושן באמצעות בולים.

זיהוין של אבני החן המופיעות בחושן היה נושא לדיון במשך דורות רבים. על פי מדרש רבא צבעי אבני החן המוזכרות זהים לצבעים המופיעים בדגלי השבטים, וזוהי נקודת המוצא לתהליך הזיהוי.

בבואנו לזהות את אבני החושן שומה עלינו לזכור, כי העברית המודרנית שונה מזו התנכית. כך, למשל, מוזכר היהלום בפסוקים לעיל, אך היהלום המוכר לנו כיום הוא

המלך תות ענח' אמון.

מינרל שלא היה ידוע כלל בימי המקרא. לפיכך אנו זקוקים למקורות נוספים לצורך זיהוי המינרלים. מקורות כאלה יכולים להיות חפצים שנמצאו בקברי מלכים מהתקופה, כמו קברו של המלך **תות ענח' אמון** במצרים, או הקברים המלכותיים של ממלכת אור עם חפצי האמנות השומריים שנתגלו במסופוטמיה. מקור נוסף הוא לימוד נתיבי המסחר הבולטים באותה תקופה.

על סמך שיטות אלו, הנה טבלת הזיהוי של אבני החושן:

האבן המקראית	צבע	זיהוי מודרני	מקור גיאולוגי אפשרי
אדם	אדום	כלקדון (Chalcedony)	איראן
פטדה	ירוק - צהוב	טופז (Topaz)	מצרים העילית, ים סוף
ברקת	ירוק בהיר בוהק	ברקת (Emerald)	מצרים העילית, ים סוף
נפך	ירוק - כחול	טורקיז (Turquoise)	סיני, מכרות תמנע
ספיר	כחול כהה	לזריט (Lazurite)	אפגניסטן
יהלום	לבן בוהק	קווארץ (Quartz)	מצרים העילית, מדבר סיני
לשם	אדום - צהוב	זירקון - יקינתון (Zircon)	מצרים העילית
שבו	חום - שחור	אגאט (Agate)	חוף ים סוף
אחלמה	אדום יין	אחלמה (Amethyst)	מדבר נוביה
תרשיש	ירוק זית	בריל אקוומרין	מצרים העילית
שהם	שחור	שהם (Onyx)	מדבר נוביה
ישפה	רב צבעי	ישפה (Jasper)	תל אל - עמרנה, מצרים

קל לראות, כי רוב אבני החושן הן מאזורים שהיו נגישים לאבותינו בתקופת יציאת מצרים. יוצאות מכלל זה היא אבן הלזריט, אשר מקורה באפגניסטן, ואבן הכלקדון המגיעה מאיראן. ההנחה היא, שאבנים אלו הגיעו אל מצרים העתיקה בערוצי המסחר, והיו מוכרות לאבותינו.

על סמך הזיהוי לעיל, ובעזרת בולים המראים את האבנים הללו, ניתן להרכיב מחדש את החושן. מטעמי גילוי נאות עלי להודות שלא תמיד האבנים הנראות בבולים הן בצבע המתאים. אבני חן עשויות להופיע במספר גוונים כתוצאה מחדירה של אטומים זרים שונים. הבולים הנראים כאן מציגים אמנם את אבני החן הנכונות, אולם לעיתים בגוונים שאינם מתאימים לחושן המקראי. כמובן שאני מקפיד להתעדכן בהנפקות החדשות, מתוך תקווה למצוא בולים בגוונים מדויקים יותר.

הנה לפניכם שיחזור בולאי של החושן של הכהן הגדול:

		
ברקת - לוי	פטדה – שמעון	אדם – ראובן
		
יהלום - זבולון	ספיר – יששכר	נפך - יהודה
		
אחלמה - נפתלי	שבו – גד	לשם – דן
		
ישפה - בנימין	שהם - יוסף	תרשיש – אשר

כאמור, השחזור הבולאי הזה עדיין לוקה בחסר. ראשית, קיימת הבעיה בגוונים של המינרלים, אותה הזכרתי לעיל. שנית, רוב הבולים הנראים כאן אינם ממדינות המזרח התיכון, כלומר ממדינות שאינן מייצגות את המקור האמיתי של אבני החושן. לבסוף, במהלך הרכבת תצורף (פאזל) כזה מאבדים את יופיו של האריג בו היו האבנים משובצות. אולי יום אחד יחליט השירות הבולאי להנפיק פריט שיציג את החושן של הכהן הגדול במלוא הדיו.

האגדה מספרת כי שתיים עשרה אבני החושן אשר הכהן הגדול נהג לענוד מסמלות את עם ישראל המאוחד ואת השוויון בין בני ישראל. סמליות זו מתבטאת בשיבוץ אבנים יקרות ונדירות לצד אבנים פשוטות ושכיחות, יחסית. על כל אחת משתיים עשרה האבנים היה חרוט שמו של השבט המשויך לה ובכך סימלו האבנים את הקשר בין שנים עשר שבטי ישראל. ואם אוסף בולים יכול להזכיר לנו את ערכי האחדות והשוויון, הנה עוד סיבה מצוינת להמשיך לאסוף בולים.

מאמר זה הוא גרסה מתורגמת וערוכה של מאמר שהופיע בשנת 1998 ב-Philagems International.
יוסי חרש, גיאולוג במקצועו, אוסף בולים בנושא המינרלים. האוסף שלו "מינרלים: מקורם, הפקתם והשימוש בהם" זכה במדליה מוזהבת גדולה ברמה הבינלאומית בתערוכת בלגיה 2006.
כתובתו לתגובות: j_charrach@yahoo.com

יריד בולים חודשי

דיזנגוף סנטר, תל אביב

יריד בולים ססגוני על הגשר בדיזנגוף סנטר בתל אביב מתקיים בכל יום שלישי הראשון בכל חודש. היריד מארגן על ידי התאחדות בולאי ישראל, השירות הבולאי ואגודת סוחרי הבולים.

במקום תצוגות של בולים נדירים ומיוחדים, דוכנים של סוחרי בולים ואספנים, ובולים מארץ ומחו"ל. היריד פתוח בין השעות 12:00 ל-19:00. הכניסה חופשית.

האירועים הבאים:

4.12.2007 ,6.11.2007 ,2.10.2007

פולחן ותפילה בעם היהודי איציק אביטל

מזה מספר שנים אני אוסף בולים בנושאי יודאיקה, תוך התמקדות בבולים הקשורים לבתי כנסת. תחילה אספתי הכל, ללא הקפדה על חוקי התצוגה ועל טיב הפריטים המותרים בה. החברים בפורום "אספנים ואספנות" בתפוז עודדו אותי להציג את האוסף שלי, ותוך כדי הכנת התצוגה הפך האוסף ממצבור אקלקטי של פריטים לרצף לוגי המציג סיפור. במקביל אני חש שהידע שלי ביהדות, בהיסטוריה של עם ישראל, וכמובן בבולאות הלך והעמיק.

תחילה נפגשתי עם **רון ברגר**, וממנו קיבלתי את ההנחיה הראשונה: "קודם כל צריך שיהיה סיפור". בפגישה שערכנו עלו מספר נקודות מיקוד הראויות להיכלל בסיפור בתי הכנסת: תפקידו של בית הכנסת כמקום עבודת האל, בית הכנסת כמרכז הקהילה היהודית, כמוקד לשנאת זרים, בית הכנסת כראי לסביבה בה נבנה, ובית הכנסת והמודרנה. בהמשך התכתבתי עם **משה רימר**, שהציע לבנות את סיפורו של בית הכנסת לאורך ציר ההיסטוריה היהודית.

בית הכנסת בבולגריה – גלוית מירב.

המשימה הראשונה היתה למצוא כותרת שתאפשר לי גמישות רעיונית, ושלא תגביל מבחינת מצאי החומר הבולאי. כותרת ראויה לאוסף צריכה לאפשר להציג את התמסדות הקשר בין האדם לאל, את התפתחות עבודת האל מימי קדם, את מגוון התפילות היהודיות ומקומן בכל שלבי החיים ואת בתי הכנסת כבתי התפילה. התלבטתי רבות ובסופו של דבר בחרתי בכותרת "פולחן ותפילה בעם היהודי".

מפולחן אישי להוויה דתית ציבורית אחידה

סיפור הפולחן והתפילה שזור בסיפורו של העם היהודי מראשיתו. הקורבן כמבטא תודה לאל מופיע כבר בסיפור אודות **קין והבל**. זהו אף העימות הראשון בעולם על רקע דתי. **נח** הביא קורבן תודה על הצלתו ממימי המבול, והאל נתן לו אות ברית בצורת הקשת בענן. מימי **אנוש** ועד לימי **אברהם** מתפשטת האלילות בעולם, ואופן הפולחן שונה מעם לעם.

הכנענים עבדו את הבעל.

אברהם אבינו הביא לעולם את הבשורה המונותאיסטית. ארץ כנען, אליה הגיע אברהם, נשלטה על ידי הדתות הכנעניות. הכנענים עבדו לאלילים שונים כגון הבעל, וייחסו להם כוח השפעה על תהליכי קיום העולם. לכל אליל הם הקימו מקדשים או מזבחות לפולחן שהתבטא בהקרבת קורבנות, העברה באש, גילוי עריות ואף הקרבת קורבנות אדם. התורה מכנה זאת "תועבות הגויים".

גם אברהם בנה מזבחות והקריב קורבנות, אך מנהגיו היו שונים מאוד משל שכניו בארץ. כחלק ממלחמתו בהקרבת קורבנות אדם מתנסה אברהם בניסיון עקידת בנו **יצחק** על גבי מזבח. ואולם הקב"ה פונה לאברהם ואומר לו "**עתה ידעתי כי ירא אלוקים אתה**", ובמקום קורבן אדם מקריב אברהם קורבן מן החי - אייל. מקום העקידה לפי המסורת הוא על הר המוריה, ועליו בנה שלמה את בית המקדש הראשון.

הקשר בין שלושת האבות לאל היה קשר ישיר של שיח על ידי התגלות, אולם המסורת מייחסת לאבות את חיבור התפילות. לאחר יציאת מצרים שמע העם במעמד הר סיני את עשרת הדברות **ומשה רבנו** עלה אל ההר על מנת לקבל בעל פה את יתר המצוות. בהעדרו חטא העם את חטא עגל הזהב, וחלק מהעם קרא לפני העגל "**אלה אלוהיך ישראל**". בהר סיני נצטוו משה להקים מקום לעבודת האל ומקום התגלות השכינה - המשכן. אחת הסיבות לציווי על בניית המשכן היתה לספק לעם אובייקט ממשי שיסמל קדושה רוחנית ויהווה מקום יחידי לעבודת האל. **בעלאל** האומן ניצח על המלאכה, ומשה ייחד את בני שבט לוי לכהונה, והטיל עליהם את סדר העבודה. רבים מכלי המשכן יופיעו בעתיד הן

עקידת יצחק -
ציור של רמברנדט.

בבתי המקדש והן בוריאציה דומה בבתי הכנסת. משה הורה לכהנים ולעם את סוגי הקורבנות המותרים: קורבנות תמיד (שיגרה) קורבנות תודה, אשם, חטאת וכו'. מרבית ממצוות השבת ול"ט איסורי המלאכה בשבת נלמדו ממלאכת עבודת המשכן.

כלי המשכן שימשו מודל לכלי המקדש ולבתי הכנסת.

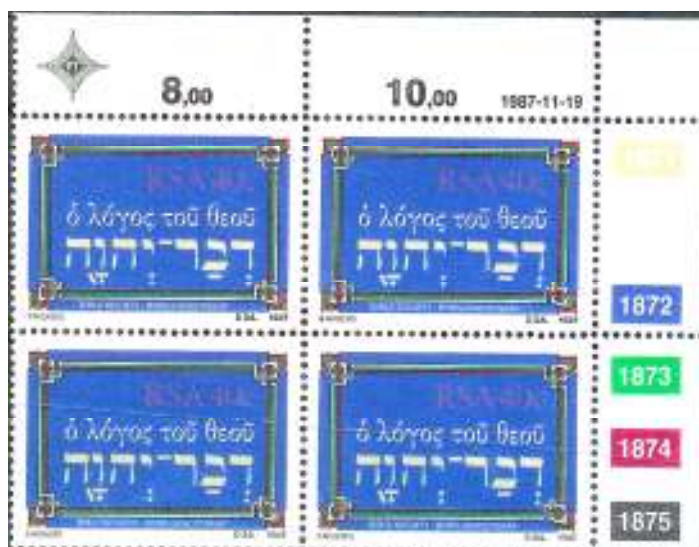
הלכות השבת
נלמדו במשכן.

בשלב זה בהיסטוריה לא מוזכרת תפילה מילולית אחידה כחלק מעבודת האל, אך פסוקים רבים מהדו-

שיח שבין משה לקב"ה מהווים את הבסיס לחלק מהתפילות הכתובות בימינו. בהיותו במדבר מחבר משה את התפילה הקצרה ביותר "אל נא רפא נא לה" כתפילה פרטית לריפוי אחותו **מרים** שחלתה בצרעת. תפילה מילולית כתובה נוספת המופיעה בתורה היא ברכת הכהנים לעם - "יברכך ה' וישמרך" וגו'. "שירת הים" על ים סוף, פרשיות הציווי "שמע ישראל" ו"מצוות ציצית" - כל אלה ועוד שולבו בנוסח התפילה של ימינו.

קביעת ירושלים כעיר הקודש ומקום המקדש .

המשכן נכנס לארץ ישראל ונדד עם העם במסעותיו מגלגל לשילה לנוב ולבית אל. לאחר כ-380 שנה הביא **דוד המלך** את ארון הברית לירושלים. דוד גם חיבר את ספר תהילים המשמש מקור למרבית התפילה הכתובה של ימינו. **שלמה**, בנו, בנה בית מפואר שיהיה בית תפילה לכל העמים. הוא נשא תפילה אל הקב"ה והקנה בפעולה זו חשיבות דתית רוחנית לבירתו, ירושלים. בזאת קיים שלמה את דבר ה' כפי שצווה העם בספר דברים "אל המקום אשר יבחר ה' אלוהיך לשכן שמו שם".

שלמה קיים את דבר האל.

בול זה הונפק בדרום אפריקה והופץ לסניפי הדואר. בשל אזכור השם המפורש בעיצוב הבול מכירתו נאסרה, אך כמות קטנה של בולים נמכרה לציבור בטעות.

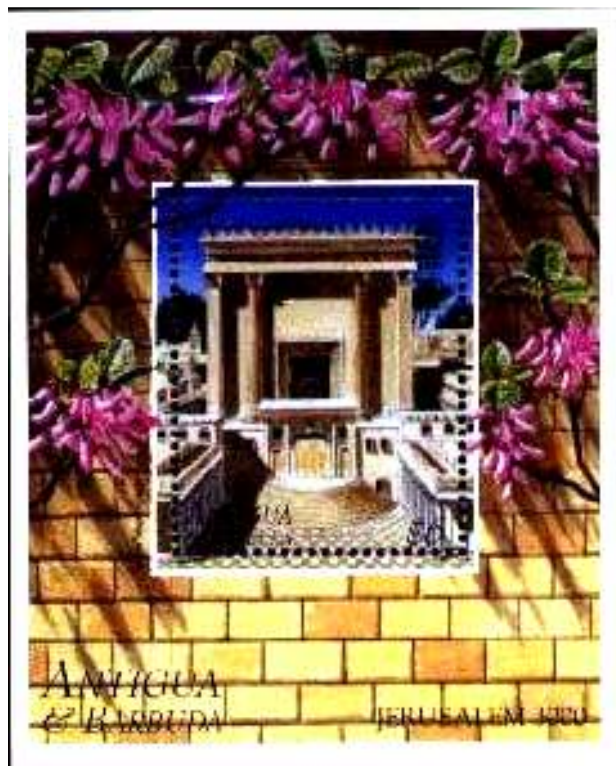
אל בית המקדש עלו לרגל שלוש פעמים בשנה בימי החגים, והביאו קורבנות וביכורים. במהלך השנים שבין כניסת בני ישראל לארץ ועד לבניית בית המקדש הראשון הותרו קורבנות של יחידים בבמות פרטיות ברחבי הארץ, אך כמשתמע

מהתנ"ך (בספרים שופטים שמואל ומלכים) העם הושפע מהתרבות הכנענית והיה ברובו עובד אלילים אף במקביל לאמונה בקב"ה. הקשר לאל באותם ימים היה באמצעות השופטים או הנביאים. רק פעולתו של דוד ובניית המקדש על ידי שלמה קבעו לדורות את קדושתה של ירושלים כבירת העם היהודי, וכמקום היחיד בו מותר להקריב קורבנות לאלוקים. יחד עם זאת ראוי לציין כי האלילות בוטלה בפועל רק בימיו של המלך **יאשיהו**.

ציור של בית המקדש הראשון, אותו בנה שלמה המלך.

לאחר מות שלמה נחלק העם לשתי מלכויות - ישראל ויהודה. ממלכת ישראל ברובה זנתה אחרי הבעל, וכעונש נפוצו עשרת השבטים בגלות. גם רבים ממלכי יהודה סרו מדרך התורה. כ-400 שנה לאחר שהוקם, נחרב בית המקדש הראשון על ידי **נבוכדנצר**, והעם גלה לבבל. בשלב זה ירושלים – היא ציון – היוותה את המקום המקודש ביותר לעם היהודי. ההנהגה היהודית בבבל כוננה מוסדות יהודיים, ואלו היו את הבסיס לתרבות היהודית הרוחנית והדתית שהתפתחה שם. לאחר כ-70 שנה שבו עולי "שיבת ציון" בהנהגתם של **עזרא הסופר** ו**נחמיה**, והקימו את בית המקדש השני.

בית המקדש בימי הורדוס

הקמת המקדש לוותה בחיבור תקנות יהודיות, תוך מאבק עם השומרונים ועם נציגי השלטון הפרסי על הזכות לחדש את המבנה. בתקופה שבין בתי המקדש משבטלו הקורבנות החלו להתפלל שלוש תפילות ביום. עדות לכך אנו מוצאים בספר דניאל. משנבנה הבית השני קיבל העם את התפילות כחלק מסדר עבודת האל.

במהלך שנות קיומו ידע בית המקדש השני מאבקים דתיים עם תרבויות זרות - היוונית והרומאית. כמובן שגם מקומם של מאבקים פנימיים בין כתות יהודיות שונות לא נפקד. המאבקים על השלטון ועל הכהונה גרמו לפילוג בעם וליצירת שני זרמים עיקריים – צדוקים ופרושים. בתקופת החשמונאים חילל **אנטיוכוס** את בית

הכותל המערבי על חותמת מאורוגוואי

המקדש והכניס צלם לקודש הקדשים, בעקבות נס נצחון המכבים נערכה חנוכה למקדש ונקבע חג החנוכה לדורות.

לשיא תפארתו הגיע בית המקדש השני בימי של המלך **הורדוס**. אומרים, שמי שלא ראה את בניין הורדוס לא ראה בניין יפה מימיו. במסגרת הרחבת הר הבית בנה הורדוס קירות תמך להר. קיר התמך המערבי ידוע כיום כ-"הכותל המערבי" - השריד המקודש ביותר מבית המקדש, ומושא געגועים לעם היושב בגולה. רק במאות האחרונות קיבל הכותל מעמד של קדושה והרחבה שלפניו הוגדרה כבית כנסת. בשנת 70 לספירה החריב **טיטוס** את בית המקדש, ובכך בא הקץ לעבודת הקודש המעשית, שהתבטאה בעיקר בהקרבת הקורבנות.

הופעתם של בתי הכנסת לאורך ההיסטוריה

"בית כנסת", או בלשון הארמית "בית כנישתא", הוא כינוי למקום בו נערכו אסיפות ציבור ובו נערכו קריאות בספר התורה. בצמוד לבתי הכנסת היו בתי המדרש, בהם למדו תורה. המוסד הרוחני הדתי שהנהיג את העם בימי בית שני היה הסנהדרין. גוף זה חיבר תקנות הלכתיות, שנועדו לשמר את המסורת היהודית ואת קיום ההלכה. באותה תקופה ראתה ההנהגה הדתית שעל מנת לקיים חיים יהודיים לאור התורה אין די בעלייה לרגל. ריחוקה של ירושלים ומאמץ ההגעה אליה היקשו על שמירת המסגרת, והתוצאה הייתה התיוונות מאסיבית. הפתרון היה ייסודם של מקומות כינוס מקומיים, נגישים יותר. במקומות אלו יוכל הציבור לבקר באופן תדיר, ובהם יאמרו תפילות וברכות באותם זמנים בהם היו אמורים להקריב קורבנות. כך נוסדו התפילות שחרית מנחה ערבית ומוסף על פי זמן הקורבן המקביל בית המקדש.

בית הכנסת כמקום המחייה את היהדות.

כבר בימי בית המקדש השני פעלו מאות בתי כנסת ברחבי המזרח התיכון. הגמרא מספרת שבירושלים לבדה היו 480 בתי כנסיות. בתי כנסת ידועים נוספים מאותה תקופה היו במצדה, בקיסריה, בעין גדי ובגמלא. גם בעיר ייב שבמצרים, שבה היתה

קהילה יהודית של שכירי חרב, היה מקדש לה'. בברית החדשה מסופר על ביקור ישו בבית כנסת בנצרת ועל ויכוח עם המתפללים שם.

לאחר חורבן בית המקדש השני, בניסיון לשמר את אופי הדת היהודית, תיקן **רבן יוחנן בן זכאי** מספר תקנות. עיקרם של התקנות היה שימור בית המקדש בזיכרון הלאומי, ותקנות שאיפשרו חיים יהודיים ללא בית המקדש. פעולות אלה הרחיבו את תפקיד בית הכנסת גם כמקום תפילה. בית כנסת קיבל מעמד הלכתי, ונקבעו סדרי תפילות ותקנות הלכתיות לגביו.

פעולות אלו הצילו, למעשה, את היהדות, ויצקו תוכן רוחני להוויה היהודית. **רבן גמליאל השני** וחכמי יבנה חיברו הלכות נוספות הקשורות לקיום החגים גם ללא עלייה לרגל וללא בית מקדש. הם פעלו לאיחוד הפלגים בעם, נלחמו מלחמת רוח באפיקורסות שהחלה להתפשט ולכן הוסיפו ברכה נוספת לתפילת שמונה עשרה - "על המינים" (מלשון מינות - התפקדות) שעניינה - בניגוד לשאר הברכות הוא בקשה מהקב"ה שלא יתן תקווה וחיים ליהודים שהתנצרו או שפעלו נגד החכמים או שהלשינו לרומאים על אחיהם היהודים.

לאחר החורבן פוזרו היהודים ברחבי האימפריה הרומית הן בתחומי הארץ והן בגולה בתחומי הארץ נבנו מאות בתי כנסת מקומיים בתקופה שבין החורבן למאה העשירית, ובגולה נבנו בתי כנסת בכל מקום אליו הגיעו יהודים. הצורך לשמר את יהדותם של הגולים חייב לא רק את הקמתו של בית הכנסת, אלא גם גזר את תפקידו: לא רק מקום של תפילה בציבור אלא אף מרכז לעזרה הדדית, קיום טכסים יהודיים ולימוד תורה. בית הכנסת שימש, איפוא, כמקום לגיבוש ואיחוד הקהילה היהודית. כמוסד קהילתי, שימשו בו בעלי תפקידים כמו חזן, רב קהילה, שוחט, פרנס הציבור ועוד. בצמוד לבית הכנסת גם נבנו בדרך כלל מקווה טהרה וכיתות לימוד. במדינות מסוימות שימש בית הכנסת אף כמבצר מגן ליהודי העיירה.

בית הכנסת בברלין
והחזן לבנדובסקי אשר שימש בו.

בית כנסת בארגנטינה ובחזיתו מגן דוד.

כמוקד יהודי היוו בתי הכנסת כתובת לגילויי שנאה ואנטישמיות ורבים מבתי הכנסת חרבו בפרעות או נבנו בצנעה מלכתחילה. בתקופת הרנסנס חלה תמורה גדולה, ומרבית הקהילות היהודיות באירופה בנו בתי כנסת מפוארים עם סממנים יהודיים לא מוצנעים כגון "מגן דוד" או "שם ה'" בחזיתם, כשם שבכנסיות או במסגדים היו הצלב והסהר. בליל הבדולח בשנת 1938 החריבו הגרמנים ושרפו באש כמעט את כל בתי הכנסת שהיו על אדמת גרמניה.

כששב ישראל לארצו לאחר 2000 שנות גלות הוקמו בתי הכנסת בארץ בעיקר כמרכזי תפילה וכיום הם מרכזים סביבם בעיקר את הציבור שומר המצוות. קהילות יהודיות רבות מהגולה העתיקה לכאן חלקים מבתי הכנסת או תרמו ספרי תורה ושאר חפצי קודש לקהילות מקומיות. בגולה עדיין משמשים בתי הכנסת כמרכז קהילתי מלכד לכל תחומי החיים ולא רק כבית תפילה. משימה הרת גורל עומדת בפני הקהילות בחו"ל והיא ניסיון לשמר את יהדותם של חבריה נוכח גלי ההתבוללות. במאבק זה משמש בית הכנסת כנקודת חיבור למסורת היהודית.

בית הכנסת הגדול בתל אביב.

מבית המקדש למקדשי המעט .

על אף שבתי הכנסת ניסו לשמר מוטיבים יהודיים בצורתם הפנימית והחיצונית הם הושפעו מהסביבה בה נבנו, מיכולתה הכלכלית של הקהילה ומטיב היחס אל היהודים באותה סביבה. השפעה זו ניכרת הן במבנה הפנימי והחיצוני, הן בתכולה ובמוטיבים הפנימיים והן בסגנונות התפילה והשירה או הפיוט.

בתקופת המשנה והתלמוד התפתחו בתי הכנסת כמבנים בעלי סממנים ארכיטקטוניים ברורים. בכולם נמצא בקיר ה"מזרח" הפונה לכיוון ירושלים את האפסיס ואחר כך את ארון הקודש כמקום הנחת ספרי התורה. ארון הקודש משמש כתחליף לקודש הקודשים במקדש, בו היו לוחות הברית ואותו כיסיתה הפרוכת. בחלק מבתי הכנסת קושטו הקירות בציורי קיר ובחלקם נהגו שלא לצייר שום דמות, בשל הציווי- "לא תעשה כל תמונה".

בית כנסת בסין
המעוצב בצורת פגודה.

כאמור, הסביבה בה פעלה הקהילה היהודית השפיעה על בית הכנסת שלה. השפעה זו אינה מסתכמת רק בעיצוב המבנה מבחינה חיצונית, אלא מתבטאת גם בצורות הישיבה בתוך בית הכנסת: בקהילות הספרדיות הישיבה היא סביב הבמה בצורת האות חית. לעומת זאת, בבתי הכנסת של הקהילות בארצות אשכנז ספסלי הישיבה מאורגנים בשני טורים, בצורה הדומה לאופן הישיבה בכנסיות. בבתי כנסת ספרדיים יש רק במה ללא עמוד לחזן.

בית כנסת בפורטוגל : במרכז הבמה, ומסביבה יושבים בצורת האות חית.

תפילה בקברי צדיקים

בניסיון להקנות למבנה קדושה היו תקנות על אופן הבנייה של בית הכנסת. נקבע כי על בית הכנסת להיות מוגבה מכל הבתים בעיר, כדי לבטא את חשיבותו. פסקי הלכה קבעו כי אסור להרוס בית כנסת אלא רק לצורך בנייה של בית כנסת חדש. תקנה אחרת

קבעה כי יש לבנות בו חלונות, וכך הלאה. בתי כנסת רבים בארץ ובעולם נבנו בסמוך לקברי צדיקים, בשל המנהג הקדום לפקוד את קבר הצדיק ביום פטירתו ולהתפלל שם.

הריהוט והדקורציה הפנימית התפתחו לאור מה שהיה במקדש. הבמה לקריאת התורה היא תחליף למזבח עליו הוקרבו הקורבנות. המנורה בה העלה הכהן את הנרות, לוחות הברית ששכנו בארון העדות, שתיים עשרה אבני החושן עליהן היו חקוקים שמות שבטי ישראל, השופר, ארבעת המינים - אלה ועוד מופיעים כמוטיבים יהודיים בעיטורי בית הכנסת. ואולם, ניתן לראות בבתי הכנסת כניסה של מוטיבים לא יהודיים מובהקים כגון גלגל המזלות, ציורי אדם בעלי חיים וכדומה. עם השנים התפתחו חפצים שיוחדו לשימוש בבית הכנסת: תיק לספר תורה, אצבע לקריאה, נר תמיד להנצחה, כלים לבשמים, כסא לאלוהי הנביא, לוחות הנצחה, כיורים לנטילת ידיים ועוד.

בית הכנסת בסנט פיטרסבורג
מזכיר בצורתו כניסה רוסית,
עם העיטור דמוי הבצל בראש.

ממשה עד משה
לא קם כמשה.
הרמב"ם.

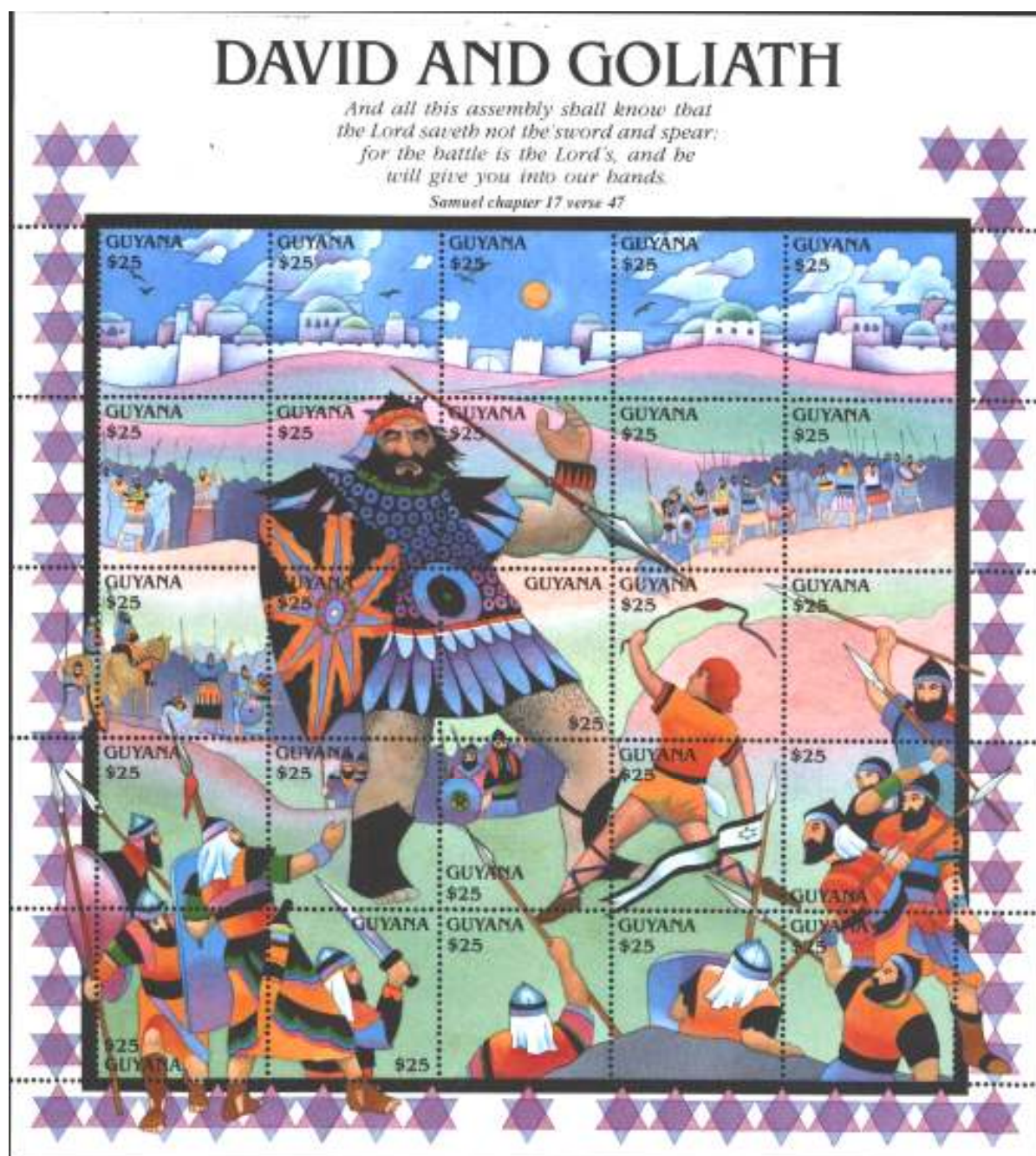
לאורך הדורות סודרו וגובשו קטעי התפילה, המזמורים, הפסוקים והפיוטים לכלל סידור אחד. קובץ הלכות בשם "סדר התפילה" נכתב ע"י הרמב"ם וממנו נלמדות הלכות רבות עד לימינו. היצירה ההגותית והתפתחות ההלכה ובמקביל - ההתפתחות הטכנולוגית, יצרו בבתי הכנסת ספריות תורניות עשירות. עם המצאת הדפוס הודפסו התפילות בסידורים ובמחזורים. מאז ועד היום גובשו כמה נוסחי תפילה שונים בהתאם למנהגי הקהילות ולהלכה המקומית. לאחר קום המדינה הוסיפה הרבנות הראשית תפילות והלכות ליום העצמאות וליום ירושלים. בבתי הכנסת הציוניים מוסיפים בכל שבת בזמן קריאת התורה או בזמן פתיחת היכל תפילות לשלום המדינה ולשלום חיילי צה"ל והשבויים.

איציק אביטל, איש מחשבים ותושב הגולן, ישמח לשמוע מחברי איל"ת ומאספני יודאיקה על קיומם של פריטים נוספים היכולים להשתלב בתצוגה שלו, ועל תכנית האוסף. כתובתו: מושב רמת מגשימים, 12917. itzik.avital@gmail.com

דוד נגד גולית

יצחק הוכמן

בשנים האחרונות ראיתי מספר אוספים העוסקים בסכסוך הישראלי ערבי. להפתעתי, האוספים כולם מתחילים את סיפור המעשה עם ראשית הציונות. למעשה, לסכסוך יש שורשים היסטוריים, דתיים ותרבותיים עמוקים יותר. עם ישראל נאבק על ארץ ישראל עוד מימיו של יהושע בן-נון, והיסטוריה עתיקה זו משפיעה עלינו גם כיום. התעלמות משורשי הסכסוך פוגעת, לדעתי, בשלמות התימאטית של האוספים.

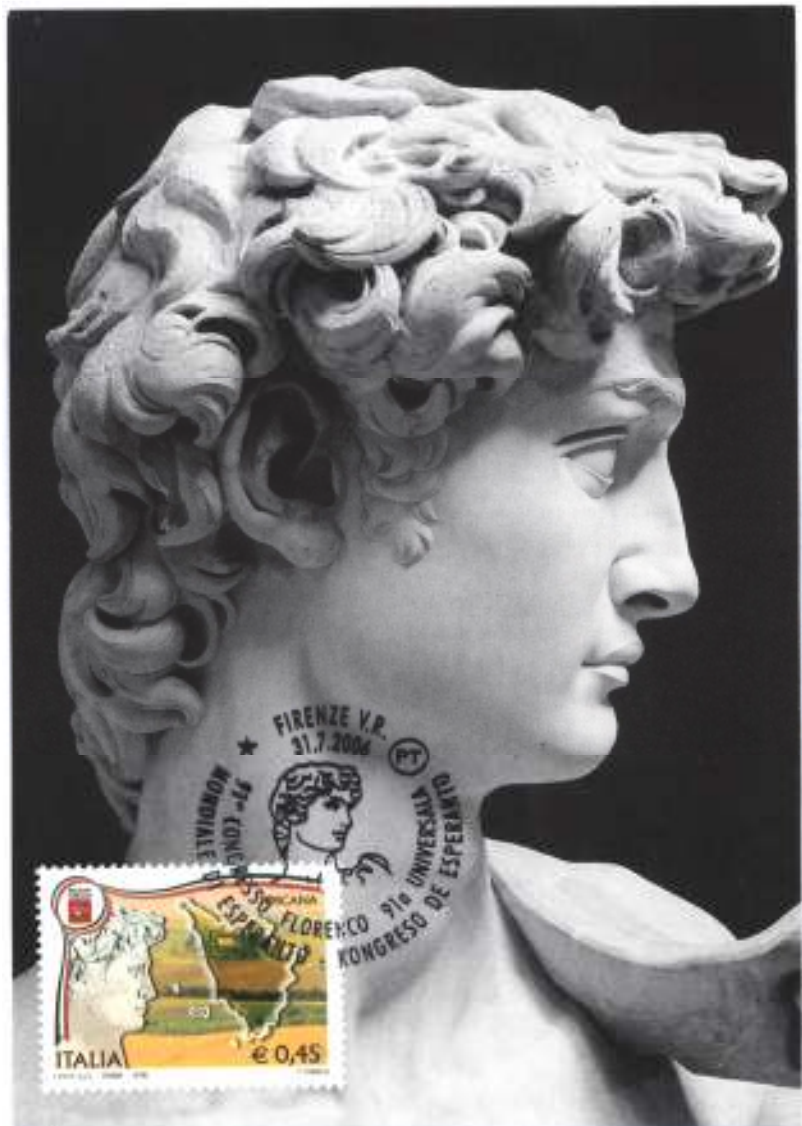

אחד הקרבות החשובים ביותר, לפחות מהבחינה התודעתית הוא נצחון דוד על גולית. נצחון זה טבוע עמוק בנרטיב הישראלי, וגם בימינו אנו נוטים לחשוב על עצמנו כעם קטן המוקף אויבים לרוב, ועל נצחונותינו הצבאיים כנצחון דוד על גולית. משום כך יש, לדעתי, מקום להרחיב את היריעה ולכלול באוספי הסכסוך גם סיפור מקראי זה.

סיפורי התנ"ך הם נושא פופולארי למדי בבולים, אבל להפתעתי רק הנפקה אחת מוקדשת קרב בין דוד לגולית. למרבית הצער, הנפקה זו היא גליון ענק מגויאנה. זוהי הנפקה ספקולטיבית לחלוטין, מכוערת בצורה בלתי רגילה, והמכילה שגיאות עיצוביות לרוב. כך, למשל, נראה אחד מעוזריו של דוד נושא עימו את דגל ישראל של ימינו, למרות שבני ישראל כלל לא הכירו את סמל המגן דוד. גולית הנראה כאן חסר את השריון המגן אותו נשא, וכל דמותו נראית כקריקטורה גסה של בלוטו מסדרת הסרטים המצויירים של פופאיי. ברור שיש צורך למצוא פריטים בולאיים אחרים, לגיטימיים ונאים יותר, על מנת להציג את סיפורם של דוד וגולית.

דרך נוספת להציג את סיפורי התנ"ך על פריטים בולאיים היא באמצעות יצירות אמנות. כידוע, התנ"ך שימש השראה לגדולי היוצרים לאורך ההיסטוריה, ונצחנו של דוד על גולית לא נפקד. הידועה שביצירות אלו היא פסלו של **מיכאלאנג'לו** - "דוד". הפסל, המראה את דוד מתכונן לקרב מול גולית, הוא ללא ספק אחת מיצירות האמנות המוכרות ביותר כיום. אין פלא ש"דוד" של מיכאלאנג'לו מונצח על גבי מספר בולים, אך אני מעדיף את גולית המירב הנראית כאן, משום שהיא מדגישה את אבן הקלע אותה נושא דוד.

נצחנו של דוד על גולית מופיע גם בשני ציורים שהונצחו על גבי בולים.

אחרי הקרב:
יצירתו של קראוואג'יו.

בעת הקרב:
יצירתו של רפאל.

רפאל מציג את הקרב תוך כדי התרחשותו, בעוד שצירו של **קראוואג'יו** מציג את "הרגע שאחרי". למרות שבולים אלו הם ממדינות לא מכובדות אני אוהב את רצף ההתרחשויות שנוצר – הרגעים שלפני הקרב, בעת התרחשותו ולאחרי. יצירות אמנות אלו מספקות את תמונת הקרב בשלמותה.

לכאורה די בפריטים שהוצגו עד כה כדי לתאר את מלחמת דוד בגולית. אולם למעשה, משהו חסר כאן. הפריטים שהוצגו עד כה מראים את דוד, ואילו הצד שכנגד – גולית – כמעט ואינו נראה. אין פלא שיצירות האמנות מתרכזות בדוד: לא זו בלבד שדוד הוא הצד המנצח, אלא שהמקור ההיסטורי לתיאור המאורעות הוא התנ"ך, שבאופן טבעי מתאר את דוד באופן חיובי.

לטעמי, אוסף תימאטי העוסק בסכסוך חייב להציג בצורה סבירה את שני הצדדים. התנ"ך מתאר את גולית במילים האלו (שמואל א', פרק י"ז, פסוקים ד' – ז'):

"וַיֵּצֵא אִישׁ הַבָּנִים מִמַּחֲנוֹת פְּלִישְׁתִּים, גִּלִּית שְׁמוֹ, מִגַּת, גִּבְהוֹ שֵׁשׁ אַמּוֹת וָזֶרֶת. וְכֹבֵעַ נַחוּשֶׁת עַל רֹאשׁוֹ וּשְׂרִיֹן קֶשְׁקִשִּׁים הוּא לְבוּשׁ, וּמִשְׁקַל הַשְּׂרִיֹן חֲמֹשֶׁת אַלְפִים שֶׁקֶלִים נַחֲשֶׁת. וּמִצַּחַת נַחֲשֶׁת עַל רַגְלָיו, וְכִידּוֹן נַחֲשֶׁת בֵּין כַּתְפָיו. וְחֹץ חֲנִיתוֹ כַּמֹּנֶר אֹרֵגִים, וְלַהֲבַת חֲנִיתוֹ שֵׁשׁ מֵאוֹת שֶׁקֶלִים בִּרְזֵל, וְנִשְׂא הַצִּינָה הַלֵּךְ לִפְנָיו."

על פי הפרשנות המקובלת, גולית התנשא לגובה של כמשלושה מטרים וחצי, נשא עימו שריון השוקל למעלה מ-100 קילוגרם, וחנית השוקלת כשנים עשר קילוגרם. גם אם לא נקבל מידות אלו כפשוטן, ברור שהופעתו של גולית הייתה רבת רושם: איש גבה קומה הנושא עימו שריון כבד משקל ללא כל מאמץ מצידו. אין פלא שמורא כבד נפל על עם ישראל.

חתונתו של גולית.

יצירות האמנות אותן ראינו עד כה לא איפשרו לנו לראות את מימדיו האימתניים של הענק הפלישתי, ואין חולקות לו את הכבוד הראוי. לטעמי, יש בכך גם כדי לפגום בעוז רוחו ותבונתו של דוד, ובוודאי בשלמות התימאטית של הסיפור. למרבית השמחה קיימים שני פריטים בולאיים, המוקדשים לענק הפלישתי, והמאפשרים לנו להציג את הסיפור במלואו.

העיירה הבלגית את' (Ath), מונה פחות מ-30 אלף תושבים. יש להניח שגם רבים בבלגיה לא היו יודעים כלל על קיומה לולא פסטיבל הענקים הנערך בה בסוף השבוע הרביעי של חודש אוגוסט מידי שנה. הפסטיבל, שנערך לראשונה כבר בשנת 1399 (!) כולל שיחזור של אירועים היסטוריים או בידיוניים, בהם היו מעורבים אנשים גבוהי קומה. בזכות הפסטיבל הזה זכתה את' לכינוי "עירם של הענקים".

אחת הדמויות הבולטות המופיעות בחגיגות היא דמותו של גולית הפלישתי. הבול הבלגי מראה שחזור של החתונה של גולית, מאורע שכמובן לא מוזכר כלל בתנ"ך. קל לראות, שלדעת הבלגים אישתו של גולית אף היא בעלת קומה כבן זוגה. בקדמת הבול ניתן להבחין באנשים מן הישוב, הנראים כננסים לצד שתי הדמויות המיתולוגיות.

הפריט השני הוא חותמת תעמולה לציון 500 שנה לפסטיבל הענקים באת'. החותמת, המוטבעת על גבי גלוית פובליבל, חביבה עלי במיוחד, משום שהיא מראה את גולית עם השריון שלו. בעזרת החותמת קל להבין את רמת הדיוק שנדרשה מדוד כדי לפגוע לגולית "בול בפוני", כמאמר השיר הידוע של להקת כוורת.

נצחנו של דוד המלך על גולית הפלישתי הוא נצחון הקטן על הגדול, נצחון הרוח על החומר הגס. לנוכח יחסי הכוחות המספריים בין ישראל לערב, ברור מדוע הוא הפך לחלק מהנרטיב הציוני. למרות שאין כל קשר בין הפלישתים לפלשתינאים, יש לסיפור זה משמעות גם בהקשר של הסכסוך דהיום.

לתגובות ניתן לפנות ליצחק הוכמן בכתובת hochmann@zahav.net.il

שומר נשמות הפרעונים

בימינו, כאשר לא מאמינים יותר בקיומם של שדים ומפלצות, נהוג לכנות יצירי דמיון כמו הספינקס בשם "מפלצת". מלה זו מציינת בעל חיים שאינו קיים ולא יכול להתקיים במסגרת חוקי הטבע הידועים לנו כיום. "מפלצת" היא בדרך כלל יצור המורכב מחלקי גוף

של חיות שונות. כך הפגאסוס, שהיה רתום למרכבת השמש של אפולו החוצה את השמים במהלך היום, הוא סוס מלחמה בעל כנפי נשר, ואילו קנטאור הוא סוס ולו פלג גוף עליון של אדם.

בדומה, הספינקס המצרי הוא אריה זכר בעל ראש אדם, ובעל תפקיד חיובי ומגונן. לעומתו הספינקס היווני הוא יצור חורש רע, נקבה בעלת גוף לביאה, ראש אשה וכנפי נשר. רובנו מכירים את הסיפור על אדיפוס, הנתקל בספינקס האורבת לעוברי אורח, חדה להם חידות והורגת את הנכשלים במציאת הפתרון. המאמר הנוכחי אינו עוסק בה אלא מוקדש לספינקס המצרי.

האריה היה הטורף הגדול מכל במצרים העתיקה, ותושביה ראו לא פעם להקות של אריות נחים בצד הדרך בחום היום, כשהגורים שוכבים בין רגליו הקדמיות של זכר בוגר. מראה זה, של אריה המגן לכאורה על צאצאיו הנמים בשלווה, הוא רב רושם גם בעינינו היום. אין פלא, שעל פי המיתולוגיה המצרית לאריה ולספינקס יוחד תפקיד של הגנה על הישנים, כדי שנשמותיהם יוכלו לחזור לגוף לכשיתעוררו משנתם. שני אריות (או ספינקס) כורעים, ראשיהם פונים לכיוונים מנוגדים, היו לסמל של הגנת האלים בשעות החשיכה. בעת ההליכה לישון היה נהוג להניח את הראש על מסעד שכלל בעיצובו את דמות שני האריות או הספינקס המגוננים. מסעדי ראש בעיצוב זה נמצאו בקברים עתיקים, ואחד מהם מופיע על בולים מצריים משנות הששים של המאה הקודמת, שיצאו גם בשינויי צבעים עם הדפס רכב PALESTINE לשימוש ברצועת עזה.

מסעד ראש מקבר תות ענחי אמון,
עם דמויות של אריות מגוננים.

כמגן הנשמה, היה לספינקס תפקיד מיוחד כשומר על קברות הפרעונים. כך, ליד גדולי הקברים של הפרעונים – הפירמידות במישור גיזה שליד קהיר – ניצב פסל ענקי של ספינקס. פסל זה הפך לימים לסמליל (Icon) של מצרים העתיקה, של המזרח הקרוב ושל "העולם הישן" (אסיה, אפריקה ואירופה) בכלל. בפינה היום אציג מספר פריטים המשתמשים בספינקס כסמל בצורות שונות.

נתחיל עם הספינקס כסמלה של מצרים. משנת 1867, מהסידרה השנייה של בולי מצרים של הח'דיבים (השליטים שהיו לכאורה כפופים לסולטן באיסטנבול אך למעשה היו עצמאיים, בגיבוי הצי הבריטי) ועד תחילת המאה העשרים, הופיעה תמונת

שליבים שונים מתהליך ההדפסה של בולי מצרים משנת 1867. מימין לשמאל: הגהה בלתי משוננת ללא כיתובים וציון ערך נקוב, הגהה בלתי משוננת עם כיתובים וציון ערך נקוב, נסיון צבע מנוקב בכחול - בכולם ראש הספינקס מימין לפירמידה. משמאל - בול מהסדרה כפי שהונפקה ב-1867, עם ראש הספינקס במרכז, לפני הפירמידה.

הפירמידות בגיזה והספינקס על כל בולי מצרים. במקביל לבולים הופיעו גם דברי בולים (גלויות ומעטפות עם בולים מודפסים) לשימוש התיירים והחלקים באוכלוסיה המקומית שידעו קרוא וכתוב.

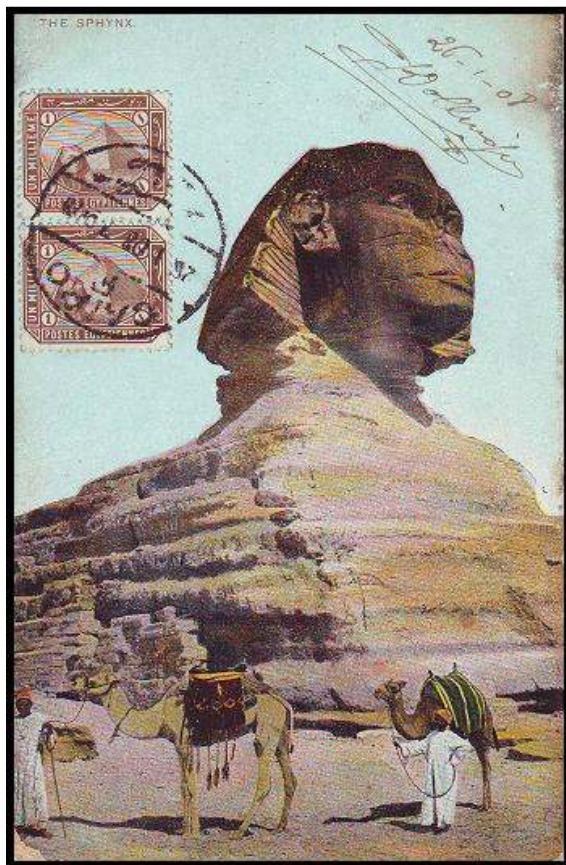

דברי בולים לשימוש במשלוח דואר בתוך מצרים (למעלה, עם בול מודפס חום כהה במחיר מיל אחד) ולאירופה (עם בול מודפס ירוק כהה במחיר שני מיל) – נשלח לטרייסט שבצפון הים האדריאטי.

התיירות היתה מרכיב חשוב מאד בכלכלה המצרית בתחילת המאה העשרים. מאז תחילת העת החדשה נהגו בני האצילים לצאת ל"סיור גדול" ברחבי אירופה להשלמת השכלתם. רובם לא הרחיקו מעבר לאיטליה ולהיכרות עם עתיקות רומי ואמנות הרנסאנס, ורק מיעוט מביניהם הגיע עד ליוון ולעתיקותיה. באירופה המתחדשת לא הייתה מודעות לכך שמצרים היא ערש התרבות המערבית, ומצרים המוסלמית היתה עבור בני הזמן "מעבר להררי החושך". כל זה השתנה עם מסעו של נפוליון למצרים

בשלהי המאה השמונה-עשרה. הזרם ההולך וגובר של עתיקות שדודות שהגיעו לבירות מערב אירופה, פענחו ההירוגליפים והתפתחות דרכי התחבורה במזרח התיכון גרמו לשינוי חד במצב. במחצית השנייה של המאה התשע-עשרה הפכה מצרים לתחנה בולטת ב"סיוור", ואירופאים ואמריקאים רבים שבאו לארץ הקודש "בעקבות התנ"ך" ביקרו גם במצרים.

במקביל התפתחה גם האספנות של שתי המצאות חדשות, בולים וגלויות, ואף נולד תחום איסוף המשלב ביניהם – גלויות הנושאות את הבול על צידן הקדמי. גלויות אלה נקראות T.C.V. – ראשי התיבות של הביטוי הצרפתי "Timbre Cote Vue" (הבול בצד של התמונה). במקרים הנדירים, יחסית, בהם לבול ולתמונה של הגלויה יש נושא משותף, אנו קוראים לשילוב "גלוית מירב". כיום מקובל להגביל את הביטוי הזה לפריט שבו הנושא משותף לא רק לגלויה ולבול, אלא גם לחותמת הקושרת אותם זה לזה. בסוף המאה התשע-עשרה ובתחילת המאה העשרים לא היו חותמות נושאות, כך שבפריטים מתקופה זאת נהוג להסתפק בחותמת מהמקום בו נמצא הנושא המשותף.

מרבית המבקרים במצרים הגיעו באוניה לאלכסנדריה, ומשם נסעו ברכבת לקהיר ולמקדשי לוקסור וקרנק שמדרום לה. שהייתם בקהיר היתה מוגבלת בזמן, ולא היה ניתן במהלכה לרכוש או להכין מזכרות. במקום זה המבקרים הכינו לעצמם "מזכרות" מהביקור בעת שהותם באלכסנדריה, וגלויות T.C.V. היו מזכרת מקובלת. רוב המבקרים הכינו באותה הזדמנות מספר מזכרות כאלה גם עבור החברים בבית, ולשם כך השתמשו בדרך כלל בגלויות הזולות ביותר, בשחור-לבן, ביילו אותן בביול מינימלי, החתימו אותן בסניף דואר באלכסנדריה ונטלו אותן עימם בלי לשלוח אותן בפועל בדואר.

הגלויה הנראית כאן מעניינת במיוחד: זו גלויה צבעונית, ובעשור הראשון של המאה שעברה גלויות כאלה עדיין היו נדירות ויקרות יחסית בארצות המזרח התיכון. היא נשלחה בדואר לברצלונה, ונושאת על חזיתה זוג בולים של מיל

אחד (גלויות מירב מועטות יחסית נושאות יותר מבול בודד). ביול זה תואם לתעריף הדואר עבור משלוח גלויה או מעטפה קטנה לאירופה, והוא כפול מהביול המינימלי שבדרך כלל מוצאים על פריטים שרק הוחתמו במצרים אבל נלקחו מהדואר על ידי ה"שולח". הגלויה גם מוחתמת בחותמת דואר מקהיר, לא מאלכסנדריה, מה שמלמד שהשולח התעכב בקהיר וטרח להכין ולשלוח את פריטי המזכרת שלו דווקא ממנה. חותמת זאת גם הופכת אותה לגלוית מירב "תקנית" לתקופתה.

עד כאן התמקדנו במקרים בהם שימש הספינקס כסמל למצרים. בשני הפריטים הבאים הוא מהווה סמל לכל איזור האגן המזרחי של הים התיכון וארצות הקשת הפוריה – איזור שבמערב אירופה נקרא המזרח הקרוב ובעברית - המזרח התיכון.

המעטפה הבאה היא מזכרת בולאית מובהקת. בשנת 1930 שלח בית הספר השבדי לימאות את תלמידיו לשיוט מיוחד לאורך חופי הים התיכון. השיוט, שמומן בחלקו על ידי משרד הדואר השבדי, בוצע במפרשית בשם "גריפסהולם" וזכה לסיקור נרחב בעיתונות השבדית. עבור קטע השיוט מאלכסנדריה לחיפה הוכנה חותמת דואר מיוחדת, ונעשה בה שימוש להחתמת מעטפות שבולאים מכל רחבי העולם הזמינו. למעשה, מעטפות אלה היו חלק מהמימון של המסע. את המעטפות, שהספינה נשאה איתה עוד משבדיה, החתימו בפועל במהלך הקטע המתאים בשיוט, ואז הן הועברו למשרד הדואר המנדטורי בחיפה שהחיתם אותן "במעבר" והפיץ אותן למזמינים.

מעטפה משיוט ה"גריפסהולם" עם חותמת הספינה וחותמת מעבר של הדואר בחיפה. הביול השבדי נחשב למספיק משום שהספינה שייטה תחת דגל שבדיה, ולכן דואר שטופל על סיפונה נחשב, מבחינת חוקי ארגון הדואר העולמי, כדואר שיצא בפועל משבדיה. חותמת המזכרת מראה שלושה מסמלי האיזור – פירמידה, ספינקס ועצי דקל.

המעטפה הבאה נושאת את החותמת המפורסמת ביותר המראה את הספינקס – חותמת הטיסה של ספינת האויר L.Z.127 "גרף צפלין" למזרח הקרוב משנת 1929. על הטיסה הזאת, המוכרת בחוגי הבולאות בשמה הגרמני Orientfahrt 1929, החותמות הקשורות אליה ופריטי הדואר ממנה פורסמו במהלך השנים אין ספור מאמרים בארץ ובחו"ל, כולל כמה וכמה בשפה העברית. לא אכביר כאן מלים בנושא, ואסתפק בהצגת המעטפה עם החותמת הקשוטה של הטיסה, ובמרכזה ספינת האויר, הפירמידה והספינקס.

מעטפה מטיסת המזרח הקרוב של ה"גרף צפלין", 1929. הוחתמה על גבי ספינת האוויר ב-25 במרץ, היום שבו הוצנחה ברמלה ביחד עם אלפי פריטים נוספים. נושאת חותמת מעבר של רמלה מ-26 במרץ וחותמת קשוטה של הטיסה בגודל $33\frac{1}{2}$ מ"מ (הטבעה מחותם הגומי-שרף, שנפוצה יותר מההטבעות מחותם הפלדה), בצבע הורוד-סגול האופייני להחתמות שנעשו על גבי הספינה.

המסע הבולאי שלנו בעקבות הספינקס המצרי כמעט והגיע לסיומו. ראינו כיצד דמות היצור המיתולוגי הזה שימש כסמלה של מצרים וכסמלו של המזרח הקרוב כולו, ולפני שניפרד נותר לנו רק לראות כיצד הוא שימש כסמל לכל "העולם הישן".

התבוננו היטב בצמד חותמות הביול שבתחתית המאמר. בשתיהן מופיע הספינקס. אולי ניתן היה לשער, שבחותמת העליונה הספינקס הוא סימלה המסחרי של החברה המזרח גרמנית בעלת מכונת הביול, המייצרת צבעים, לכה וצבעי דפוס. אבל מה לספינקס ולחותמת הביול התחתונה, ממכונה בבעלות חברה לייצור בגדי עבודה וביגוד לספורט ולשעות הפנאי? שימו לב שהספינקס בחותמת זו מוצג בלווית סמל נוסף, המראה ידיים מורמות בתפילה אל השמש. התשובה היא, שאלו היו סמלים מקובלים במרכז אירופה במחצית הראשונה של המאה שעברה. הספינקס סימל שלחברה יש סניפים או שהיא מקיימת פעילות בעולם הישן. בדומה לכך, התפילה לאל השמש סימלה סניפים או פעילות בעולם "החדש" – ביבשת אמריקה. כך, יצרני הצבעים ממזרח גרמניה השתמשו בסמליל הספינקס כדי לציין שהם פעילים באסיה ואפריקה (ובמידה מסוימת אולי גם באירופה מחוץ לגרמניה), ואילו יצרני הבגדים השתמשו בצמד הסמלים כדי לציין פעילות חובקת עולם.

כאן השלמנו את דרכנו, שהתחילה בתפקיד שמילאו האריה והספינקס בתפישות של המצרים העתיקים והגיעה עד להיות הספינקס סמל לכל העולם הישן. הפירמידות הן פלא העולם העתיק היחיד ששרד עד ימינו, לא מעט בזכות כך שהן בנויות כהר מוצק. ביחד עם הספינקס, הניצב לצידן ושומר על נשמות הפרעונים הקבורים בהן, הן הפכו למייצגות של התרבות והעולם שהתפתחו סביבן וסביב אגן הים התיכון, ולימים אף היו למייצגות התרבות המערבית שכולנו שותפים למורשתה.

רון ברגר, רח' שחראי 2, ירושלים 96470. bergeron@012.net.il

נושאן
בטאון איליות
אגודה ישראלית לביטחון ופיתוח
ישראל

לא קיבלת את נושאונט?

נושאונט, העיתון הבולאי המקוון הראשון בשפה העברית, מופץ ארבע פעמים בשנה. כל חברי איל"ת זכאים לקבל אותו, אולם לצורך הפצת נושאונט אנו זקוקים לכתובת הדואר האלקטרוני (e-mail) שלכם. כתובתכם תשמש את ועד האגודה ואת העורכים לצרכי פעילות האגודה בלבד. פנו אלינו עוד היום לכתובת noson.ed@gmail.com, וגם אתם תקבלו את נושאונט.

הטור
של
דובוש

"נוף ירח" של פטר גינז ואילן רמון

אילן רמון

האסטרונאוט הישראלי **אילן רמון** ז"ל, שנספה באסון התרסקות מעבורת החלל קולומביה, לקח עימו לחלל עשרה פריטים אישיים. פריטים אלו סימלו עבור רמון את היותו שליחה של מדינת ישראל ונציג של העם היהודי. בהיותו דור שני לניצולי שואה, היה חשוב לאילן רמון לקחת איתו אל החלל החיצון פריט סמלי מתאים. לאחר התייעצות עם אנשי "יד ושם" נבחר העתק של ציור ושמו "נוף ירח", אותו צייר נער יהודי, **פטר גינז**, בתקופת השואה.

הרישום "נוף ירח" מאת פטר גינז.

פטר גינז נולד בעיר פראג שבצ'כוסלובקיה בשנת 1928. נער ברוך כשרונות היה, ואחד מכשרונותיו היה יכולת ציור. את "נוף ירח" – רישום בעיפרון שחור - צייר פטר בהיותו בן ארבע עשרה. הציור מתאר את פני הקרקע על הירח, כאשר ברקע נשקף כדור הארץ. אחותו, חוה, שאלה אותו מדוע ההרים על פני הירח מחודדים בקצותיהם. פטר נתן לה הסבר הסבר מדעי של ילד צעיר, שכח המשיכה של כדור הארץ הפועל על הירח הוא הגורם לכך.

זמן קצר לאחר מכן, ב-1942, נלקח פטר לגטו טרזינשטאט. הוא שוכן במעון לנערים עם עוד שלוש מאות וחמישים בנים בגילאים 11 - 17. בית זה

משמש כיום כמוזיאון הגטו. בהיותו בטרזינשטאט שקע פטר בפעילות, ובין השאר חיבר מהזיכרון מילון צ'כי – אספרנטי (הוריו של פטר היו מחסידי האספרנטו, וגידלו אותו כאספרנטיסט מלידה). בגיל 14 ערך עיתון נוער בגטו בשם "וודם" – אנו מובילים. מלבד היותו העורך, פטר גם כתב מאמרים וסקירות לעיתון והוסיף איורים בעזרת בלוק הציור והעפרונות שלו – אותו בלוק עליו צייר את "נוף ירח". העיתון, ש-800 עמודיו שרדו, נכתב ביד, והוקרא בכל יום ששי במעון הילדים.

טרזינשטאט היה ה"גטו לדוגמא" של הנאצים, ונעשה בו שימוש לצורכי תעמולה. כלי תקשורת הובאו למקום כדי "להוכיח" שמצב היהודים ברייך השלישי אינו רע כלל ועיקר. כמובן שמאחורי החזית התמימה המשיכה מכונת הרצח הנאצית בפעולתה, ורוב תושבי טרזינשטאט הובלו למחנות ההשמדה. בשנת 1944 נשלח גם פטר גינז לאושוויץ ונרצח במשרפות בירקנאו, והוא בן 16 בלבד. אחותו, חוה, שאף היא הייתה בטרזינשטט, שרדה את השואה, ואחרי המלחמה עלתה ארצה.

כשהציעו אנשי "יד ושם" לאילן רמון לקחת איתו לחלל את ציורו של פטר גינז, נגע סיפורו של הנער לליבו של האסטרונאוט הישראלי. בהיותו באימונים בבסיס החלל ביוסטון, הוא אמר בטלפון לדוברת "יד ושם": "אני מרגיש שהמסע שלי מגשים את חלומי של פטר במרחק חמישים ושמונה שנים. העובדה כי ניספה בכבשני אושוויץ הינה עדות לכליון הפיזי של קיומו. יצירותיו השמורות ב"יד ושם" הינן עדות לנצחון הרוח. ניצחון של נער ברוך כשרונות אשר הצליח להמריא אל מעבר למציאות הגטו בו היה כלוא, באמצעות דמיונו וכשרונו."

באתר האינטרנט של מינהל החברה והנוער מופיעה כתבה מקיפה מאת **אוריאל פיינרמן** "נוף ירח - אילן רמון בהדרכה". בנוסף לפרטים הרבים במאמר מוסיף פיינרמן לספר, שבשנת 1999 נפגש אילן רמון עם האסטרונאוט **ניל ארמסטרונג**, האדם הראשון שצעד על אדמת הירח. ארמסטרונג סיפר לרמון, שהזיכרון החזק ביותר שלו משהותו על הירח הוא תמונת כדור הארץ כפי שהוא נראה ממרחקים. מעניין, שגם פטר גינז הבין את העוצמה הטמונה במראה זה.

בעקבות אסון הקולומביה ניתן בצ'כיה פרסום נרחב לסיפורו של הציור שנלקח על ידי אילן רמון לחלל, שהרי מבחינתם פטר גינז הוא צ'כי. בעקבות כך הגיעה פניה אנונימית ליד ושם מצ'כיה של איש מצ'כיה, שטען כי הוא מחזיק בידו את היומנים של פטר גינז אותם כתב בביתו בפראג, בגילאי 13 - 14. אנשי "יד ושם" פנו לאחותו של פטר, **חוה פרסבורגר**, והיא בדקה את היומנים ואישרה את אמיתותם. חוה פועלת במשך כל השנים להנצחת זכר אחיה. היא דאגה להוצאת יומניו של פטר כספר, תחת הכותרת "היומנים של אחי". הספר הופיע ב-11 שפות שונות, ובשנה הקרובה הוא יצא לאור גם בעברית בהוצאת "יד ושם" וכינרת.

מציאת היומנים ופרסומם דירבנו את השרות הבולאי הצ'כי, ובעקבות פניה של מאות אנשים הונפקו בול וגליון מזכרת לזכר פטר גינז ב-21.1.2005. הבול מנציח בצילום את פטר גינז ואת ציורו. בגליונית מתחת לבול נראית המעבורת "קולומביה" שבה טס אילן רמון. בתחתית הגליונית מצוין שהציור נמצא בארכיון "יד ושם" בירושלים.

כידוע, ארץ ישראל קטנה, ולקשר שבין אילן רמון ופטר גינז יש פנים רבות: אחותו של גינז, חוה פרסבורגר, גרה בעומר, קרוב לאביו של אילן רמון, **אליעזר וולפרמן** ז"ל. ביתה של חוה למדה עם אילן רמון בבי"ס בבאר שבע. כשהחליט אילן רמון לקחת את העתק הציור "נוף ירח" עימו לחלל הוא מיהר לטלפן לחוה בעומר ולבשר לה על כך. לקשר זה יש לצערנו גם סוף מצמרר: יום הולדתו של פטר, ה-1 בפברואר, הוא גם יום האסון של קולומביה ויום מותו של אילן רמון.

לפנינו דוגמה בולאית של בול בודד המנציח סיפור שלם: אילן רמון שוגר לחלל במעבורת קולומביה. הציור שלקח עימו מחבר את חלומו של נער יהודי אחד, סמל לכשרון שאבד לנו בשואה, למסעו של אסטרונוט יהודי וישראלי אחד, שאינו אלא סמל לתקומתנו. לצער כולנו, סופו של רמון היה טרגי, אך מורשתו וזכרו איתנו.

ברצוני לנצל את הטור הזה ולקרוא לשירות הבולאי הישראלי להנציח את זכרו של פטר גינז במסגרת בולי הזיכרון לשואה ולגבורה. אני רוצה להודות לחוה פרסבורגר על ההסברים המעניינים שנתנה לי, ועל התשורה הבולאית – מעטפת היום הראשון של הבול מצ'כיה – שקיבלתי ממנה.

היו שלום,

דובוש

דובוש אוסף בולי ילדים, דובים ודפוס על בולים.
כתובתו: יורם כהן, קיבוץ כפר עזה, ד.ג. הנגב 85142. dobush@yahoo.com

עם או בלי חלון?

מן המפורסמות הוא, שחותמת דואר ניתן להציג באמצעות "חלון", במקום להראות את המעטפה כולה, ולבזבז בכך שטח יקר של דף התצוגה. את המעטפה מציבים בצדו

האחורי של הדף, והחלק הרלבנטי מוצג מבעד לחלון. השימוש בחלון ראוי במיוחד אם מדובר בפריט מודרני, כגון מעטפה שאין בה כל סימני דואר מיוחדים. מצד שני, יש פריטים אותם אסור להציג בעזרת חלון. העיקרון המנחה הוא, שיש להציג את הפריט הבולאי במלואו. כך אסור להראות חצי בול או חלק מדבר בולים (Postal stationery).

על רקע זה, עולה השאלה ביחס לפריט הבא: זוהי הדפסת ניסיון של בול קנדי משנת 1936 בצבע השונה מההנפקה עצמה (בצדו האחורי של הפריט מצויין בכתב יד – "אין להנפיק בצבע זה"). באנגלית מכונה פריט זה trial color die proof. אין ספק כי זהו פריט יפה, הראוי לתצוגה.

ובכל זאת, יש כאן בעיה: הפריט גדול מאוד (כאן הוא מובא בהקטנה) והוא תופס כשלושה רבעים מדף התצוגה. רוב השטח הזה הוא לבן לחלוטין ולכן מבוזבז. השאלה היא, איפוא, האם ניתן להציג פריט זה דרך חלון?

משה רימר בדעה שחייבים להציג את הפריט במלואו: "העקרון המנחה בתצוגה בולאית הוא, שיש להציג את הפריט במלואו, בין השאר כדי לאפשר לשופטים להתרשם ממצבו (זהו אחד הקריטריונים בשיפוט). עקרון זה תופס לא רק לגבי הדפסת הנסיון שהיא נשוא השאלה, אלא לגבי פריטים בכלל. באותה מידה לא יעלה על הדעת להציג בחלון גליון מזכרת או דבר בולים, אפילו אם רק חלק מהעיצוב הוא רלוונטי לתצוגה הספציפית בה מדובר.

הכלל המתייחס לפריט הבולאי כאל שלמות אחת הוא הקובע, הן לטובת האספן והן לרעתו. בזכות כלל זה ניתן להתייחס לאלמנטים המופיעים באגרת אוויר, או לפרסומת המופיעה בגלוית פובליבל. מי שמקבל את הכלל הזה כשהוא פועל לטובתו, חייב להמשיך ולהחזיק באותו הכלל גם כאשר אינו לגמרי מאושר ממנו.

לגבי השימוש בחלון במקרה של חותמת על גבי מעטפה המצב הוא שונה לגמרי. המעטפה אינה חלק מהפריט הבולאי, אלא מצע טכני בלבד. ראייה לדבר היא, שאין להתייחס בתצוגה להדפסה על גבי המעטפה. הצגת מעטפה בחלון אינה מסתירה, איפוא, חלק מהפריט הבולאי. יש לזכור כי דרך החלון חייבים להציג את האלמנט הבולאי שבמעטפה (כלומר, הבול והחותמת במלואם).

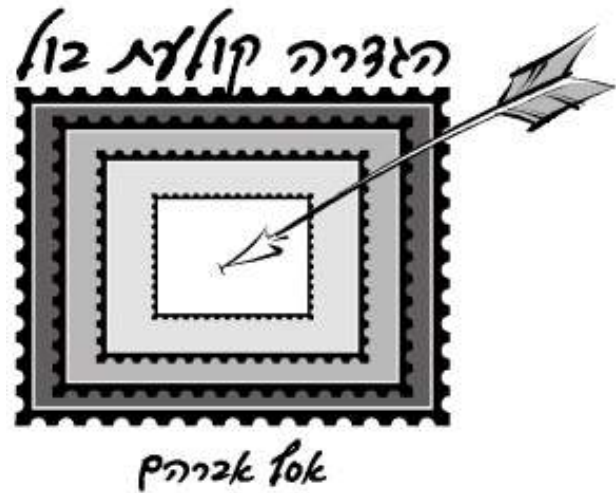
במאמר מוסגר אציין כי השימוש בחלון מהווה הודאה של האספן בכך שהמעטפה היא חסרת ענין מבחינה בולאית. עדיף היה אילו הצליח האספן גם במקרה זה לאתר מעטפה, שבנוסף לחותמת הדוארית הרצויה לו לתחום התימאטי, יש לה גם חשיבות כלשהי בזכות התעריף המיוחד, סימני דואר בעלי משמעות, או תווית דואר נדירה. כך יכול היה האספן להרוויח גם נקודות זכות עבור ידע בולאי ולא רק את הניקוד הנושאי.

שלא יובן מדברי שאני שולל את ההצגה בחלון. אם המעטפה אמנם חסרת חשיבות, ואין בה דבר מעבר לחלק המוצג בחלון, אין להציג את המעטפה בשלמותה. זה סתם בזבז של מקום ומריחה של התצוגה, והדבר מעיד על האספן שאין לו בעצם במה למלא את דפי התצוגה."

חוברת זו של נושאון הינה האחרונה לשנת 2007. על מנת להמשיך ולקבל את נושאון (וכן את העיתון המקוון נושאונט) הנכם מתבקשים לשלם את דמי החבר לשנת 2008 עד לסוף חודש פברואר. אנו מבקשים בכל לשון של בקשה: **אל תתנו לנו לרדוף אחריכם**. שלחו **כבר עכשיו** שיק על סך 100 ₪ לפקודת איל"ת. את השיק יש לשלוח לגזבר, **שלמה וורגן**, (רח' ברנשטיין 31/22 ראשון לציון, 75503).

נקבוב

הבולים הראשונים הודפסו בגליונות לא מנוקבים, וכדי להפריד את הגליונות לבולים בודדים נדרשו פקידי הדואר לגזור אותם במספריים. שיטה זו גזלה זמן רב, ומידי פעם גם נפגעו הבולים בתהליך הגזירה. כדי להקל על התהליך הומצאה שיטה להפרדת בולים: עיקרה של השיטה הוא נקבוב חורים קטנים ברווח שבין תמונות הבולים, כדי שיווצרו אזורים חלשים בנייר שייקרעו כאשר יפרידו בין הבולים, מבלי שהקרע יחדור לתמונת הבול. נקבוב בולים נעשה לראשונה באנגליה

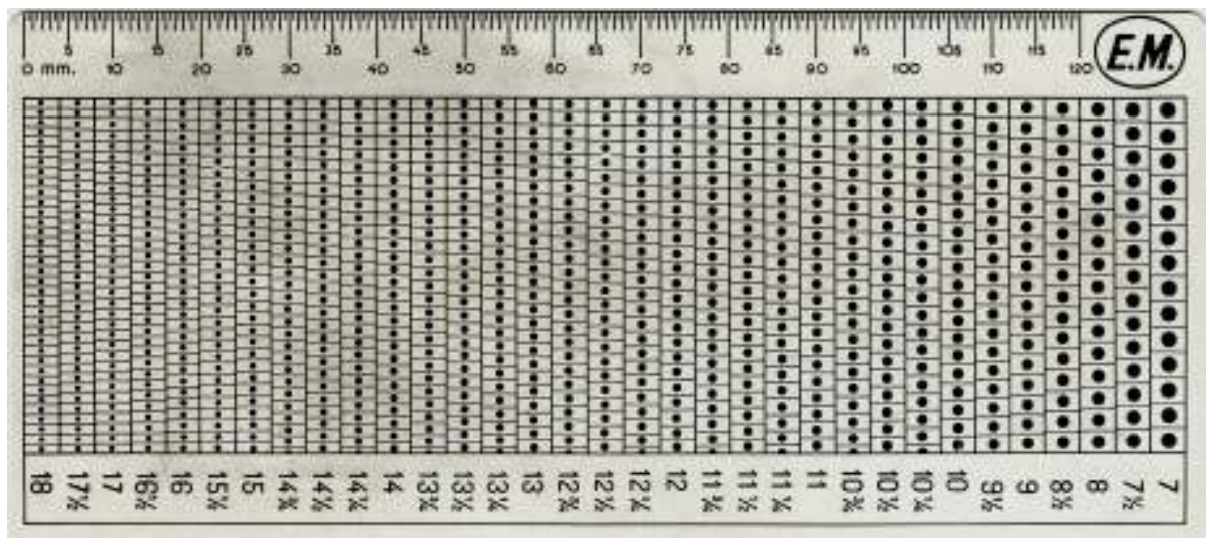

הבול המנוקב הראשון.

בשנת 1841. הטכניקה החדשה הוטמעה באיחור במדינות אחרות, וההנפקות הראשונות של רוב המדינות עד ראשית המאה העשרים נעשו ללא נקבוב. כיום כמעט כל הבולים מונפקים עם נקבוב. בולים ללא נקבוב מונפקים בעיקר כדי ליצור נדירויות בכוח, מתוך מגמה לגבות מחיר כספי גבוה מאספנים.

צפיפות הנקבוב היא אחד ממאפייניו של הבול. הצפיפות נמדדת במספר השיניים לאינץ' בכל צד של הבול. רישום הצפיפות נעשה בפורמט של $A \times B$, כאשר A הוא מספר השיניים לאינץ' לרוחב הבול, ו-B מספר השיניים לאינץ' לאורכו. אם שני המספרים זהים נוהגים לציין את צפיפות הנקבוב באמצעות מספר יחיד.

בולים רבים הונפקו עם תשנית של צפיפות הנקבובים, ומכאן שחשוב למדוד את צפיפות הנקבוב בצורה מדויקת על מנת לזהות נכון את הבולים שברשותנו. מדידה זו נעשית בעזרת **מד נקבוב** (Perforation gauge) – מכשיר שהומצא על ידי הצרפתי

מד נקבוב מפלסטיק (הקטנה).

ד"ר ז'אק אמבל לגרן בשנת 1866. הסוג הנפוץ ביותר של מד הנקבוב עשוי פלסטיק, ועליו הדפס של סוגי הנקבוב השונים. את הבול מציבים על גבי ההדפס, ומשווים בין צפיפות הנקודות לצפיפות הנקבוב של הבול, עד שמתקבלת התאמה. לחליפין, קיים גם מד נקבוב אלקטרוני, אך הוא יקר מאוד ולכן גם אינו נפוץ.

מד נקבוב אלקטרוני.

אסף אברהם, אספן של בולי בריטניה, מוציא לאור את המילון האנציקלופדי החדש לבולאות ולדואר – ראה באתר האינטרנט www.philapub.com. כתובתו לצורך תגובות: stamp@nana.co.il.

חברים חדשים באיל"ת

האנשים הבאים הגישו בקשה לחברות באיל"ת. חבר האגודה המתנגד לקבלת מי מהם לחברות באגודה יפנה לועד תוך חודש מפרסום הבטאון:

כהן יעקב, רח' סייפן 50, מכבים - רעות 71799. אוסף ישראל.	533
ביאלי משה, רח' טוסקניני 5, תל אביב 64076. אוסף ציורי מערות וסלעים, סיפורי התנ"ך בראי החותמות.	534
בלום אברהם, רח' השומר 12/9, ראשון לציון 75324. אוסף חותמות ממקומות בעלי שמות תנ"כיים בעולם.	535
פרידמן שמחה, ירושלים.	536

חידוש חברות

קרדשנקו יורי, יגאל אלון 11/48, קרית מוצקין 26431. אוסף כלבים, גלויות מירב.	445

נוער

דואק אריאל ויוני, רח' הנשיאים 19/6, פתח תקוה 49550. אוספים כדורגל – מונדיאל, דיסני.	108

חידה בולאית

גם הפעם אנו מציגים בפניכם ששה בולים, ואתם מתבקשים למצוא את המכנה המשותף ביניהם, ואת הסדר הנכון שלהם (הנגזר מהמכנה המשותף). כרגיל, הפתרון לחידה קשור באופן הדוק לנושא הגליון.

וכדי להקל על הפתרון הנה רמז: מספר הבולים בחידה – ששה - אינו אקראי, אלא קשור באופן מהותי לפתרון.

תשובות יש לשלוח למערכת נושאן בדואר אלקטרוני לכתובת noson.ed@gmail.com או בדואר רגיל לכתובת ת.ד. 62029, תל אביב 61620. בין הפותרים נכונה יוגרל פרס מתנת התאחדות בולאי ישראל.

ישראל
מיכל 21

שוודיה
מיכל 941

בלגיה
מיכל 2786

טורקיה
מיכל 2435

אוסטריה
מיכל 1538

דנמרק
מיכל 1277

תאריך אחרון לקבלת תשובות לחידה: 1.12.2007. פתרון החידה ושם הזוכה בהגרלה יפורסמו בגליון הבא.